

A TÉR OLVASHATÓSÁGA A PANELLAKÓTELEPEKEN - AVAGY MILYENEK IS A LAKÓTELEPI TEREK

MÁTHÉ DÓRA

BME Építőművészeti Doktori Iskola

Témavezető: Vincze László DLA

Konzulens: Kerékgyártó Béla PhD

2015. MÁJUS

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezető

Miért fontos a jó tájékozódás?

Hogyan tájékozódunk?

A vizsgálat módszere

A vizsgált területek

A vizsgálat eredménye

A vizsgálat során mért adatok

Ábragyűjtemény

Forrásjegyzék

BEVEZETŐ

Szóval, furcsa egy hely a panellakótelep. Az ide születő gyerekek már bárholnan hazatalálnak mire eléri az óvodáskort. Persze csak a saját lakótelepükön. Máshol már mit sem ér ez a tudás. Még a tájfutó válogatott tagjai is könnyen eltévednek, miközben a klasszikus, zárt sorú beépítésű városokban többnyire az egyszeri turisták is hamar kiismerik magukat.

Ez a kutatás arra keresi a választ, hogy miben különböznek a 20. századi lakótelepi terek a klasszikus városszövettől annyira, hogy az zavart keltsen a mentális térképünkben.

MIÉRT FONTOS A JÓ TÁJÉKOZÓDÁS?

John Zeisel építész, szociológus leírása¹ alapján ahhoz, hogy otthon érezzük magunkat a lakóhelyünkön, vagy hogy egyáltalán lakóhelyként tekintsünk arra, az a következőket kell, hogy nyújtsa számunkra:

1. biztonságérzet;
2. tájékozódási szükséglet;
3. a privát szféra megléte;
4. a társas interakció lehetősége;
5. kényelem;
6. identitásszükséglet.

Tehát elsődleges hasznosságán túl elmondhatjuk, az hogy megfelelően tájékozódjunk elengedhetetlen ahhoz, hogy a lakóhelyünket kielégítőnek érezzünk.

HOGYAN TÁJÉKOZÓDUNK?

Ha ismeretlen helyen járunk, akkor arról igyekszünk egy egyszerű, később részletesebbé bővíthető mentális térképet kialakítani. Kevin Lynch (*The Image of the City*, 1960) Kepes Györggyel közös kutatása² szerint a városhasználókban kialakuló mentális térképeknek öt alapeleme van:

1. utak (*paths*): a közlekedési csatornák, amelyek lehetnek utcák, tömegközlekedési vonalak, kanálisok, vasutak, stb;
2. határvonalak (*edges*): természetföldrajzi, övezeti vagy fizikai választóvonalak;
3. körzetek/lakónegyedek (*districts*): jellegzetes megjelenésű és/vagy tartalmú egységek;
4. csomópontok (*nodes*): útkereszteződések, fontosabb közterek;
5. iránypontok (*landmarks*): jellegzetes terepalakulatok, emlékművek, tornyok, építmények, karakteres homlokzatok.

Vizsgálataik során egy-egy város(rész) térképét számos egyéni mentális térkép összesítéséből nyerték. A megfigyelt és a tájékozódáshoz használt elemek egy része időben (viszonylag) állandó, mint a kiépített utak, épületek, emlékművek. Más részük, úgy mint az üzletek, reklámok, vagy parkoló autók gyorsabban változnak.

¹ ZEISEL, John 1981: *Inquiry by Design*. W. W. Norton.

² LYNCH, Kevin 1960: *The Image of the City*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE

A területek vizsgálatakor számtalan személyes mentális térkép összegezése helyett, olyan térképek készültek, amelyek a lehetséges mentális térkép-elemeket kategorizálják és összesítik. Az ábrák nem tartalmazzák a valójában iránypontként működhető, de könnyen változ(tathat)ó elemeket.

Utak:

- Elsőrendű utak: legalább egy oldalon járdával ellátott, autós közlekedésre alkalmas utak;
- Másodrendű utak: vegyes forgalmú utak, sétányok, ahol nem különül ez az úttest a járdától;
- Harmadrendű utak: kizárólag gyalogos közlekedésre alkalmas utak, átjárók, passzázatok.

A vizsgált területeken nincsenek vízi vagy vasúti közlekedésre való utak. A tömegközlekedési vonalakat a jobb összehasonlíthatóság érdekében elhanyagolom.

Csomópontok:

Az útkereszteződések szintén 3 osztályba sorolhatjuk. A besorolást a csomópont második legerősebb útjának osztálya alapján kapjuk. Mivel a fontosabb közterek iránypontként is működnek ezért az egyszerűsítés végett csomópontként nem tüntetem fel azokat.

Iránypontok:

Jellemzően közterek, középületek kerültek be az iránypontok közé, bár egy személyes mentális térképnél valószínűleg fontos szerepet kaphatnak egyes üzletek, bútorok, jellegzetes növények vagy akár megrongált tárgyak is.

Határvonalak:

Mivel a vizsgálatban nem városokat, hanem kisebb, egységes városrészeket elemeltem, ezért várható, hogy kevés és nem könnyen kivehető határvonal lesz a területeken belül.

Zónák:

A határvonalakhoz hasonlóan, a kis és egységes területből következően várható, hogy viszonylag kevés, és nem erőteljesen különböző zónából tevődik össze.

A VIZSGÁLT TERÜLETEK

(ezeket még befejezem)

Budapest, Pók utcai-lakótelep:

A magyarországi panelépítési hullám utolsó kísérleteinek egyike a Pók utcai-lakótelep³, amely 1984-89 között épült, a LAKÓTERV tervei szerint a Szentendrei út - Monostori út - Római út - Légió utca - Kadosa utca - Nánási út - Városhal utca által határolt, üres, 0,614 km²-es területre⁴. A 80-as évek lakótelepeire jellemzően, a korábbiaknál szabadabban dolgozhattak az építészek. A daruelv⁵ eltörlésével, és a sarokmodulok bevezetésével szabadabb lehetett a beépítés és változatosabbak a házak. 8 db tízemeletes és további 59 3-5 szintes épületben 4390 28-89 m² közötti lakás épült, 90 különböző alaprajzi elrendezéssel, 12 400 lakó⁶ számára. A terület népsűrűsége 20 195 fő/km².

Budapest, "Bulinegyed":

A Károly körút - Andrássy út - Teréz körút - Rákóczi út által határolt 0,793 km²-es⁷ terület ma bulinegyedként ismert, a város egyik legsűrűbben lakott (közel 30 000 fő/km²), zárt sorú, bérházas beépítésű területe. Szerkezete a 19. században is hasonló volt, az épületeinek négyötöde a II. Világháború⁸ előtt épült.

³ közismert megnevezése még az Aquincumi lakótelep és a Római úti-lakótelep is.

⁴ saját mérés a Google Maps felületén

⁵ ide jön a daruelv magyarázata

⁶ EGEDY Tamás 2001: A lakótelepek társadalmi környezetének átalakulása a rendszerváltozás után. *Földrajzi Értesítő*. L. évf. 1-4. füzet, pp. 271-283., forrás: http://www.varosrehabilitacio.net/new/pdf/5lakotelepi_tarsadalom.pdf » letöltve: 2015. 05. 01.

⁷ saját mérés a Google Maps felületén

⁸ KSH, 2011

A VIZSGÁLAT EREDMÉNYE

A vizsgálatok nélkül is beláthatjuk, hogy minden tájékozdási elemnek kell, hogy legyen egy (tájékozdási szempontból) optimális sűrűsége. Nyilvánvaló, hogy az utak és csomópontok számát tekintve minél kevesebb a választási lehetőségünk annál nehezebben tévedünk el. Határok, zónák és iránypontok esetében már nem ilyen egyértelmű a helyzet, egy bizonyos mérték felett azok ugyanúgy nehezíthetik a tájékozdást mint a hiányuk.

A két terület ábráit összehasonlítva a következő adatokat kaptuk:

Utak:

A lakótelep rengeteg másodrendű utat tartalmaz, így az első és másodrendű utak összességét érdemes figyelembe venni. Ez alapján a lakótelepen fajlagosan két és félszer annyi út megy, mint a belvárosban. A harmadrendű utakkal együtt összesen 32,2 km/km² út szabdalja a lakótelepet, és mindössze 11,6 km/km² a bulinegyedet. Ez a túlkínálat valószínűleg nehezíti a tájékozdást.

Csomópontok:

Mivel a csomópontokat az utakból származtattuk, ezért ennek esetünkben a vizuális megjelenítésben van szerepe, nem meglepő, hogy a mérési adatok az utakhoz hasonló adatokat kaptunk. Az első és másodrendű utakat összesítve (tehát az autósforgalom szempontjából) a lakótelep négyzetkilométerenként 189 csomópontot tartalmaz, a bulinegyed ugyanekkora területre vonatkoztatva mindössze 86 darabot. Ha a gyalogosok (és kerékpárosok) szemszögéből összesítjük az adatokat, akkor azt látjuk, hogy a lakótelepre 454 csomópont/km² jut, miközben a belvárosra csak 102.

Iránypontok:

Meglepő, de az iránypontok tekintetében nem mutatkozott mérhető különbség. A lakótelepen az üzletközpont, a játszóterek, az üzletközpont, az oktatási- és egészségügyi intézmények jelentették az iránypontokat a belvárosba ezzel szemben bekerült templom, zsinagóga, trafóház és városi köztér is. Feltételezhető, hogy a kis mértékű különbség ellenére a város karakteresebb épületei jobban segíthetik a tájékozdást, egy trafóházat első ránézésre is könnyebb megkülönböztetni egy templomtól vagy zsinagógától, mint a lakótelepi óvodát a bölcsődétől.

Határvonalak:

Az eredmény 1-1, de ahogy a lakótelep zöld sávja könnyen beleolvad az amúgy is igen dús növényzettel rendelkező lakótelepbe, úgy bújik meg a Király utca is a belvárosban, mióta a szórakozóhelyek ellepték⁹ az egész negyedet.

⁹ 264 db a 2014-es adatok alapján: <http://444.hu/2014/05/23/itt-a-444-2014-es-buliterkepe>

Zónák:

A bulinegyed egyetlen nagy egységet képez, ott csak a helyiek ismerik a láthatatlan zónákat. Ezzel szemben a lakótelep csak a házak magassága és tetőtípusa alapján is könnyen 5 zónába sorolható. Ez mindenképp könnyíti a tájékozódást, de úgy látszik, hogy az utak erejét nem tudja kompenzálni.

Összességében:

...

A VIZSGÁLAT SORÁN MÉRT ADATOK

	Pók utcai-lakótelep	bulinegyed	
utcák száma [db]			
1. rendű utak	17	31	
2. rendű utak	41	(csak kis szakaszok)	
1. + 2. rendű utak	58	31	
gyalogos utak	101	7	
összes út	159	38	
utak fajlagos aránya [db/km²]			
1. rendű utak	27,7	39,1	
2. rendű utak	66,8	39,1	
1. + 2. rendű utak	94,5	39,1	közel 2,5-szeres különbség
gyalogos utak	164,5	8,8	
összes út	259,0	47,9	több mint ötszörös különbség
utak hossza [m]			
1. rendű utak	5450	8070	
2. rendű utak	2650+4620 = 7270	300	
1. + 2. rendű utak	12720	8370	
gyalogos utak	8250	830	
összes út	20970	9200	
utak fajlagos hossza [m/km²]		0,793	
1. rendű utak	8876	10177	
2. rendű utak	11840	378	
1. + 2. rendű utak	20717	10555	közel kétszeres különbség
gyalogos utak	13436	1047	
összes út	34153	11602	több mint háromszoros különbség

	Pók utcai-lakótelep	bulinegyed	
csomópontok száma [db]			
1. rendű csomópontok száma	28	65	
2. rendű csomópontok száma	88	3	
1+2. rendű csomópontok száma	116	68	
3. rendű csomópontok száma	163	13	
összes csomópont	279	81	
csomópontok aránya [db/km²]			
1. rendű csomópontok száma	45,6	82,0	
2. rendű csomópontok száma	143,3	3,8	
1+2. rendű csomópontok száma	188,9	85,8	2,2-szeres különbség
3. rendű csomópontok száma	265,5	16,4	
összes csomópont	454,4	102,1	4,5-szörös különbség
belső határok száma [db]	1	1	nem meghatározó
belső határok aránya [db/km²]	1,63	1,26	nem meghatározó
zónák száma [db]	5	1	jelentős különbség
zónák aránya [db/km²]	8,14	1,26	
iránypontok száma [db]	9	12	
iránypontok aránya [db/km²]	14,7	15,1	nincs jelentős különbség

ÁBRAGYŰJTEMÉNY

(beillesztési problémák miatt ez kicsit csúszik.)

FORRÁSJEGYZÉK

KÖNYVEK:

Alexander, Christopher: A Pattern Language (Oxford University Press, NY, 1979)

Alonso, Pedro Ignacio - Palmarola, Hugo: Panel (AA Publications, London, 2014)

Bakay Eszter: Retroterek, retroparkok (Terc, 2013)

Constant, Caroline: The Modern Architectural Landscape (Uni. of Minnesota Press, 2012)

Csanádi Gábor - Csizmady Adrienne - Kocsis János Balázs - Kőszeghy Lea - Tomay Kyra: Város Tervező Társadalom (Sík Kiadó 2010)

Csizmady Adrienne: A lakótelep (Gondolat Kiadó, 2003)

Csizmady Adrienne: A lakóteleptől a lakóparkig (Új Mandátum Kiadó, 2008)

Ferkai András: Lakótelepek (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hiv., 2005)

Körner Zsuzsa – Nagy Márta: Az európai és magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig. (Terc, 2006)

Lippai Edit - Dúll Andrea: Városutópiák környezetpszichológiai és szimbolikai elemzése [Magyar Pszichológiai Szemle, 2003, LVIII. 4. 431-472]

Lynch, Kevin: The Image of the City (MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1960)

Meggyesi Tamás: A 20. század urbanisztikájának útvesztői (Terc, 2005)

Preisich Gábor: Budapest városépítésének története 1945-1990 (Műszaki Könyvkiadó, 1998)

Rowe, Colin - Koetter, Fred: Collage City (The MIT Press, 1978)

Schéry Gábor: A magyar tervezőirodák története (ÉTK Kft., 2001)

Zeisel, John: Inquiry by Design (W. W. Norton, 1981)

ONLINE SZÖVEGES TARTALMAK:

Alonso, Pedro Ignacio - Hernández, José: Monolith Controversies - Twenty-eight Systems (monolith-controversies.com/article/twenty-eight-systems - 2012 - letöltve: 2014)

Alonso, Pedro Ignacio - Palmarola, Hugo: A Panel's Tale - The Soviet KPD System and the Politics of Assemblage (<http://www.architecture.com/Files/RIBAProfessionalServices/Education/Funding/2014/2009.11.19AAfiles.pdf> - 2009 - letöltve: 2015)

Bakay Eszter: Lakótelepek szabadtérépítészete 1945 – 1990 között Budapest példáján - doktori értekezés (phd.lib.uni-corvinus.hu/605/3/Bakay_Eszter.pdf - 2012 - letöltve: 2014)

Egedy Tamás: Kiskedvencből mostohagyerek? (beszelo.c3.hu/05/0304/10egedy.htm - 2005 - letöltve: 2014)

Egedy Tamás: A magyar lakótelepek helyzetének értékelése (http://www.varosrehabilitacio.net/new/pdf/3lakotelepek_helyzete.pdf - 2000 - letöltve: 2014)

Herbert Schwenk: Dis Splanemann Siedlung (Berlin im Detail, 1997 - www.luise-berlin.de/bms/bmstxt97/9704detb.htm - letöltve: 2014)

Lippai Edit: Olvashatóság [in: Kívül-belül jó iskola - Tanító tér 132-151., 2011, kiadó: Oktatókutató és Fejlesztő Intézet (elektronikusan: <http://mek.oszk.hu/13000/13022/13022.pdf> - letöltve: 2015. 03. 16.)

Újpalotai várostörténet - kompromisszumok és kényszerpályák (bpxv.blog.hu/2012/09/06/varostortenet_ujpalota - 2012 - letöltve: 2014)

ONLINE PREZENTÁCIÓS ANYAGOK:

Düll Andrea: Lakótelepek közterei (http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/panel/12-Dull_andrea-Lakotelepek_k%fczterei-K%fcornyezetpszichologia.ppt - 2007 - letöltve: 2014)

Erő Zoltán: Budapest lakótelepei (http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/panel/04-Ero_Zoltan-Bp_lakotelepei.pdf - 2007 - letöltve: 2014)

Locsmándi Gábor: A lakótelep - Rövid történeti áttekítés (http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/panel/03-Locsmandi_Gabor-Torteneti_attekintes.pdf - 2007 - letöltve: 2014)

Szabó Gábor: A lakótelepek közterületei (http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/panel/16-Szabo_Gabor-A_lakotelepek_kozteruletei.pdf - 2007 - letöltve: 2014)

Vajna Tamás: Panelsztori I.: telep munka (<http://hvg.hu/gazdasag/200546HVGFriss155> - 2005 - letöltve: 2014)

Veréb Mária: Budapesti lakótelepek és lakóparkok szabadtereinek elemzése a második világháborútól napjainkig (http://www.urbanisztika.bme.hu/segedlet/szakmernoki1/szakdolgozatok_2012/2012_junius_26/VerebMari2012.pdf - 2012 - letöltve: 2014)

TELJES WEBOLDALAK:

Le Familistère de Guise (www.familistere.com - 2014)

Monolith Controversies (monolith-controversies.com - 2014)

Plattenbau is your friend (fuckyeahplattenbau.tumblr.com - 2014)

FILMEK:

Etűdők építészetre - Familistere, egy modern lakótelep a 19. században https://www.youtube.com/watch?v=_O8ldAbaJvo, 2014

Házak dobozban: https://www.youtube.com/watch?v=Uil9K7_yynw&index=49&list=PL4530157F6FB7A6C5

Építésügyi Minisztérium Műszaki Filmszolgálat: Budafoki Kísérleti lakótelep <https://www.youtube.com/watch?v=lwrGLFUyFxl&index=10&list=PLombAtluhPatA3Y60s6rhtRDDoYeQy47s>

ÉTK Filmstúdió: Új otthont - korszerűen

<https://www.youtube.com/watch?v=xyQJ8oUoKmw&index=31&list=PL4530157F6FB7A6C5>

SZÓBELI KÖZLÉS:

Roth János: beszélgetés az Újpesti központi lakótelep II. ütemének történetéről, 2014. október

TÉRKÉPEK:

Pók utca: készítette Hegedűs Ábel (forrás: lazarus.elte.hu)